

Konference Muzea romské kultury představila současný vývoj a trendy v činnosti památníků 20. století

Jiří Šabek

The Conference of the Museum of Romani Culture Presented Current Developments and Trends in the Activities of 20th Century Memorial Museums

Abstract: The report informs about the conference organized by the Museum of Romani Culture in Brno titled „Places of memory: from building exhibitions to education in museums / memorials“, which took place on 10 and 11 November 2021 in Villa Stiassini and in the area of Roma and Sinti Holocaust Memorial in Hodonín by Kunštát. This international conference was held in a hybrid form in the Czech and Polish language, with the attendees from both the Czech Republic and Poland. The report summarizes the individual contributions as well as the accompanying program.

Keywords: Museum of Romani Culture, museum, memorial, places of memory, museum education

Ve dnech 10. a 11. listopadu 2021 uskutečnilo Muzeum romské kultury mezinárodní konferenci s názvem „Místa paměti: od budování expozic po edukaci v muzeích/památnících“. Místem jejího konání byly jednak prostory Metodického centra moderní architektury v Brně při vile Stiassini, jednak areál Památníku holokaustu Romů a Sintů na Moravě v Hodoníně u Kunštátu. Poněvadž zahraniční účast byla výhradně ze sousedního Polska, za konferenční jazyky byly zvoleny čeština a polština se zajištěním simultánního tlumočení, které účastnicím a účastníkům jednotlivých panelů zajistilo vítanou příležitost prezentovat své zkušenosti, potažmo odbornou a edukační práci v mateřském jazyce.

Ani této konferenci se nevyhnuly obtíže spojené s probíhající pandemií, a proto se pořadatelský tým rozhodl uspořádat konferenci v hybridní podobě, přičemž je třeba zdůraznit, že do poslední chvíle zůstávalo otázkou, zda vzhledem k nejisté epidemické situaci prezenční část konference vůbec proběhne. Nakonec se prezenční podoba konference uskutečnila,

ačkoliv se omezila na domácí přednášející, zatímco účast zástupců a zástupkyň z polských muzeí a památníků byla zprostředkována virtuálně. Navzdory všem komplikacím a manažerské náročnosti se podařilo konferenci uskutečnit a jistě se jednalo o celkově úspěšnou událost, která nabídla cenné podněty ke sdílení zkušeností z práce institucí paměti v Česku i Polsku.

Hned po úvodním slově ředitelky Muzea romské kultury Jany Horváthové byl zahájen první konferenční panel přednáškou o připravovaném památníku romského holokaustu Lety u Písku. Jedná se již o v pořadí druhý památník, jenž vzniká na místě bývalého tzv. cikánského tábora, který má od roku 2018 ve správě Muzeum romské kultury. Dušan Slačka nejprve přiblížil obecné historické reálie tábora v Letech u Písku coby místa paměti romského holokaustu. Na něj navázala Petra Svobodová výkladem o cestě formování moderního památníku, který by měl na tomto místě vzniknout a jež finančně zajišťuje především podpora Norských fondů. Ve svém výkladu shrnula

Mgr. Jiří Šabek
Centrum pro prezentaci
kulturního dědictví
Národní muzeum
jiri.sabek@nm.cz

První den konference probíhal hybridní formou v přednáškovém sále Metodického centra moderní architektury v Brně. Foto: Muzeum romské kultury.

dosavadní proces od vyhlášení krajinářsko-architektonické soutěže až po finální realizaci ateliérem Terra Florida, přičemž neopomněla zmínit ani obtíže managementu celého projektu v době pandemie. Zdůrazněn byl především hlavní cíl celého snažení, a to vytvořit jednoduchý minimalistický památník s moderně koncipovanou expozicí postavenou na progresivním využití audiovizuálních technologií. Stav přípravy expozice v době konference byl ve stadiu libreta, přičemž Muzeum romské kultury má ambici otevřít expozici památníku v první polovině roku 2023. Ve stejném roce by pak mělo dojít také k otevření Centra Romů a Sintů v pražských Dejvicích.

Za Národní muzeum byla Tomášem Kavkou dále představena expozice Národního muzea „Dějiny 20. století“, která byla v Nové budově Národního muzea otevřena veřejnosti v létě roku 2021. Kavka shrnul vývoj vzniku této expozice, která se připravovala více než deset let a jež si kladla za cíl prezentovat moderní a srozumitelnou formou syntetické představení českých dějin 20. století. Stranou nezůstala ani kritická reflexe ohlasů odborné i laické veřejnosti, včetně ponaučení a budoucích plánů na zlepšení vzniklého výstavního počínu. První panel pak uzavřela přednáška Łukasze Kukawského z Muzea a památníku v Sobiboru, který obdobně prezentoval právě rok existující expozici, již pro památník bývalého nacistického tábora v Sobiboru připravil se svým týmem ředitel Státního muzea v Majdanku Tomasz Kranz. Tato expozice za rok své existence získala řadu

pozitivních ohlasů, včetně čestného uznání v rámci ocenění muzejních událostí Sybilla 2020. Jejím základem jsou stále pokračující rozsáhlé archeologické práce, které by měly na území bývalého koncentračního tábora probíhat i v následujících letech.

Odpolední část konference, již moderoval vedoucí památníku Hodonín u Kunštátu Radovan Krhovský, se věnovala tématu každodenního provozu muzeí a památníků. Velkou pozornost si získal hned první příspěvek nedávno dokončeného projektu nového památníku a muzea Zámeček v Pardubicích. Památník vznikl v rámci modernizace staršího památníku obětí období heydrichiády, neboť v blízkosti vily, původně patřící hraběti Jiřímu Larisch-Mönnichovi, se v době druhé světové války nacházelo nacistické popravíště, kde bylo zastřeleno 194 odbojářů. Nyní zde vznikla nová budova s moderní expozicí, která je zapuštěna do země a vyznačuje se holým pohledovým betonem a hliněnou podlahou. Památník představuje bezesporu podnětný počín v rámci městské kulturní politiky, Viktor Janák však neopomněl zdůraznit ani četná úskalí, která skýtá vytváření takového projektu a jeho řízení. Pravděpodobně nejvýznamnějším problémem pro nově vzniklý památník je dialog se starousedlíky, kteří novou budovu vnímají nezřídkem jako cizí prvek. Problém se jeví o to palčivěji s ohledem na plány nového ředitele posílit společensko-kulturní funkci památníku v rámci veřejného prostoru. Proto bude participativní rozměr jednou z výzev, která další činnost památníku bude provázet. Další dva příspěvky se věnovaly znovu příkladům z praxe dvou polských památníků. V prvním vyložila Dominika Pasieczna práci Muzea a památníku v Belzecu, který vznikl v roce 2004 jako součást sítě Státního muzea v Majdanku. Od doby svého vzniku vyprodukoval památník řadu odborných i popularizačních publikací, přičemž vědecká práce tvoří nadále významnou část práce týmu tamních pracovníků a pracovníků. Jako v případě prakticky všech kulturních institucí jinde ve světě, také v Belzecu se museli vyrovnávat s náhlými dopady

pandemie, a proto ani toto téma nezůstalo v příspěvku opomenuto. Nakonec byla představena i nová Vědecko-vzdělávací pracovní muzea a památníku v Belzecu, která se nachází v budově bývalé komandatury koncentračního tábora, v rámci které nyní probíhají muzejní semináře, vzdělávací exkurze a rozličné dílny. Druhý panel zakončila diskuse na téma problematiky zobrazení hrdinství a mučednictví muzejními institucemi poté, co Anna Stróż-Pawłowska z Muzea rodiny Ulmů v Markově prezentovala toto Muzeum Poláků zachraňujících Židy ve druhé světové válce. Památník je věnován připomínce tragického osudu rodiny Józefa a Wiktorie Ulmových z podkarpatského Markowa, kteří byli po udání odhaleni a spolu s Židy a Židovkami, jež u sebe skrývali, zavražděni. Dnes je muzeum jedním z ústředních míst polsko-židovského dialogu s bohatým kulturně-edukačním programem s důrazem na význam lidské solidarity a humanity.

Závěrečný panel zahájila Jolanta Laskowska ze Státního muzea v Majdanku, která svůj příspěvek zaměřila na organizaci a strategii vzdělávání v rámci památníků holokaustu. Vyzdvíženy byly tak hlavně konkrétní didaktické aspekty pedagogiky paměti, jako je problematika práce s emocemi nebo výzva zprostředkování paměti s odchodem posledních pamětníků. Opomenuty nezůstaly ani konkrétní příklady rozsáhlé kulturně-vzdělávací činnosti, programů mimoškolního vzdělávání, a konečně také organizace e-learningových programů a dalších on-line aktivit s vědomím dosahu muzea v digitálním prostoru, a to zejména při snaze muzea oslovit v rámci svých aktivit co nejširší publikum.

S předposlední přednáškou vystoupili kolegové z Ústavu pro studium totalitních režimů Jakub Jareš a Václav Sixta, již prezentovali projekt památníků Rudé věže smrti v Jáchymově s důrazem na dosavadní edukační aktivity a didaktické výzvy. Na počátku Jakub Jareš hovořil obecně o historii a významu prostoru jako místa paměti perzekuce politických vězňů a nucených prací v tamních uranových dolech,

načež Václav Sixta orientoval svou část přednášky na edukační využití a celkový potenciál místa, jež by mělo sloužit nejen jako připomínka komunistických represí v Československu, ale mělo by být zasazeno do širšího globálního kontextu. Vedle toho prezentoval výsledky dosavadních seminářů, které již probíhaly v prostorách bývalých jáchymovských dolů, přičemž rovněž poukázal na edukační úskalí využívání zdánlivě autentických prostorů a některé s tím spojené interpretační problémy.

Přednáškovou část konference zakončila Natalija Tkachenko z Památníku a muzea Osvětim-Březinka představením vzdělávací činnosti tamního Mezinárodního centra edukace o Osvětimi a holokaustu, které bylo založeno při příležitosti 60. výročí osvobození koncentračního tábora roku 2005 s cílem uchovat paměť a šířit osvětu spojenou s holokaustem, a to v co možná největším počtu světových jazyků, tj. třeba včetně češtiny, ačkoliv hlavní edukační činnost probíhá v polském, anglickém a německém jazyce. O významu tohoto památníku svědčí také počet návštěvníků, který se od roku 2001 do roku 2019, kdy jej navštívilo 2,32 milionu návštěvníků, téměř zpětinasobil. Nicméně ani muzeu v Osvětimi se nevyhnuly dopady pandemie, a dodnes se tak musí potýkat s jejími následky a nutností přechodu do virtuálního prostoru. Zde Natalija Tkachenko vyzdvihla bezplatný online výstavní projekt „Příběhy holokaustu“ na platformě Google Art Project.

Slavnostní zakončení prvního dne proběhlo v prostorách vily, kterou si za první

Pohled na zrekonstruovanou budovu jednoho z bývalých baráků cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu, v kterém je rovněž výstava mapující každodennost života v táboře. Ještě po roce 2000 se v této budově nacházelo restaurační zařízení kempu Žalov. Foto: Muzeum romské kultury.

republiky nechal pro svoji rodinu postavit podle návrhu předního brněnského architekta Ernsta Wiesnera textilní továrník Alfred Stiassni. V rámci slavnostního večera se postarali o hudební doprovod Barbora Balážová (Bagárová), Zdeněk Lázok a Josef Zeman. Následně byli účastníci a účastnice provedeni vilou a seznámeni s její bohatou historií, jež svébytným způsobem svědčí nejen o životě brněnské průmyslové velkoburžoazie, architektonických sporech své doby, ale rovněž o politickém a společenském vývoji 20. století.

Druhý den konference se přesunul do areálu v tomto roce otevřené expozice Památníku holokaustu Romů a Sintů na Moravě v Hodoníně u Kunštátu. Památník stojí na místě bývalého tzv. cikánského tábora z období druhé světové války. Nicméně samo místo má ještě bohatší historii, neboť tábor původně vznikl roku 1940 jako pracovní-kárný tábor, který zásoboval pracovní silou výstavbu rychlostní silnice Plzeň – Moravská Ostrava. Teprve v roce 1942 začal fungovat jako sběrný tábor pro romské rodiny včetně dětí v rámci nacistické politiky „potírání cikánského zlořádu“. Vlastní období cikánského tábora se tak vztahovalo na období od srpna 1942 až do září 1943, kdy většina romských vězňů byla transportována do vyhlazovacího tábora Osvětim-Březinka. Počet romských obětí z období fungování cikánského tábora se počítá na 207. Po válce byl tábor ještě krátce využíván Rudou armádou jako lazaret pro pohlavní choroby a následně jako sběrný tábor pro německé obyvatelstvo, které především z důvodu vysokého věku nebylo schopné odsunu. Po určitou dobu zde byl rovněž komunistický pracovní tábor. Nakonec byl areál využíván

jako pionýrský tábor a ozdravovna Rady odborových hnutí, ba ještě dlouho po revoluci byly některé z dochovaných budov bývalého tábora používány pro potřeby místního kempu a restauračního zařízení, které neslo stejné jméno jako blízký památník masového hrobu v táboře zemřelých Židů a Němců – Žalov.

V roce 2009 se podařilo areál kempu odkoupit a začít s přípravou vzniku památníku, který od roku 2018 spadá pod Muzeum romské kultury v Brně. Problematika romského holokaustu zůstává dodnes palčivým a často diskutovaným tématem české společnosti. Ostatně fakt existence vepřína na místě koncentračního tábora v Letech u Písku a rekreačního zařízení na místě tábora v Hodoníně u Kunštátu svědčí o mnohém, pokud jde o skrytost příběhů Romek a Romů v moderních českých dějinách. Právě proto také současná expozice poskytuje velký prostor hlasu odcházejících pamětníků a pamětníků, jejichž vzpomínky tvoří nedílnou součást celého památníku. Snad lze do budoucna doufat, že ani příběhy ostatních akterek a aktérů tohoto svérázného místa nezůstanou zcela ve stínu tragédie Romek a Romů v době druhé světové války. Ačkoliv v rámci samotné expozice a zejména v případě její grafické úpravy lze nalézt nemalý prostor pro zlepšování, tvoří právě památník romského holokaustu v Hodoníně u Kunštátu klíčovou inspiraci i ponaučení pro formování budoucího památníku v Letech u Písku. Nezbyvá než doufat, že právě proběhnuvší konference, stejně jako úctyhodná práce odborného týmu Muzea romské kultury v Brně povedou k hlubší sebereflexi české společnosti a v budoucnu k překonání společenských příkopů, které za sebou zanechaly tragédie 20. století.